

Erika Zlamalová: Proč Ladislav Hejdánek kritizoval demokracii? „O pravdě se podle něj hlasovat nedá,“ říká editor knihy o přední osobnosti českého disentu

Filozof Ladislav Hejdánek (1927–2020) byl jednou z hlavních postav československého disentu, důležitou roli sehrál při vzniku Charty 77 a dvakrát byl jejím mluvčím. Kniha shrnující Hejdánkův život a dílo vychází pět let po jeho smrti.

V časech totality Hejdánek aktivně – i za cenu nemalého rizika – vytvářel podstatný prostor pro svobodné myšlení. Veřejně se angažoval, nepatřil mezi kabinetní filozofy, kteří se jen uzavírají do přítmí badatelského světa.

Hejdánkův intelektuální svět i ten civilní, jeho střety s komunistickou mocí a pozdější polistopadové angažmá představuje nová publikace nazvaná *Žít bez průšvihů* znamená žít bez pravdy.

V Nakladatelství Pavel Mervart právě vychází svazek *Žít bez průšvihů* znamená žít bez pravdy. Proč se knížka věnuje Hejdánkovu životu hlavně v letech 1968 až 1989?

V tom období zažil asi nejvíc dramatických událostí. Jeho život byl plný „průšvihů“, když použijeme jeho slovo. Byl zavřený za něco, co nespáchal. Jako politicky nevhodného člověka ho vyhazovali z práce. Nejdřív byl „odejit“ z filozofického ústavu, později ho nestrpěli ani jako nočního vrátného v Památníku národního písemnictví.

Svým způsobem se ho zřeklo také vedení jeho domovské církve evangelické. Trvale na něj dohlížela státní policie, která ho také jednou poměrně drsně zkopala. Značné potíže zároveň potkávaly i jeho manželku a čtyři dcery.

Vedle toho ale působil jako mluvčí Charty 77 a dlouhá léta vedl bytové semináře, které navštěvovali významní zahraniční myslitelé. Byl zkrátka jednou z hlavních postav českého disentu, jež v letech nesvobody aktivně vytvářely klíčově důležitý prostor svobodného myšlení. Už jen kvůli tomu má cenu Hejdánka připomínat.

Do knihy jste zařadil množství dokumentů soukromého charakteru. Proč?

Nejde o senzacechtivost. Ty různé dopisy a soukromé poznámky, ať už z té doby, nebo o té době, jsou prostě hodně zajímavé a dobře nasvěcují Hejdánkovu osobnost a osobitost. Navzdory tvrdým okolnostem je v těch textech třeba dost humoru a sebeironie.

Ale hlavně v nich Hejdánek málokdy píše jen o sobě nebo jen o druhém. I v soukromých dopisech se jako filozof snaží vidět svoje životní peripetie s odstupem – v širokých souvislostech a zároveň co nejpravdivěji. To spojení osobního a nadosobního je mnohdy hodně působivé.

Například kdy?

Třeba když v roce 1971 Hejdánek seděl nespravedlivě zavřený ve vazbě. Psal své dospívající dceři k narozeninám filozofickou úvahu o budoucnosti a vyslovil přání, aby jeho dcera dokázala vidět svou budoucnost za všech okolností vždy otevřenou.

Nebo jiný příklad z pozdější doby. To už byl sice z vazby venku, ale ocitl se společensky na okraji. V jednom dopise reflektoval svoji situaci tak, že netouží po žádném návratu do normálu. Nechtěl nějaké slušně placené místo, jak by si to přáli mnozí okolo.

V pořádku to bylo podle něj právě v tu chvíli. Právě takhle „na okraji“ nebo takhle „v průšvihů“ se totiž zřetelně ukazuje, jak se věci doopravdy mají: s ním, s jeho blízkými, ale i s celou společností.

A tohle poznání bylo pro Hejdánka to nejcennější, osobní tragédie pak byly vlastně až na druhém místě.

Kde jste tyto soukromé texty našel?

Někdy v roce 2011 jsme s přáteli založili Archiv Ladislava Hejdánka. Chvilí ale trvalo, než jsme od něj získali všechny jeho texty nebo nahrávky bytových seminářů. Myslím, že si nás oťukával, jestli nám může věřit. Jak ale stárnul, na své pozůstalosti lpěl stále méně. V jednu chvíli řekl: prostě si to všechno vezměte.

Byla v tom ale i určitá hořkost. Hejdánek si přál, aby někdo nově navazoval na to, co léta sám promýšlel. Nechtěl, aby to, co napsal, skončilo jenom v nějakém archivu. Mám za to, že se nerad smířoval s tím, že nenašel žádného skutečného žáka.

Obsahuje Hejdánkova pozůstalost ještě něco dalšího, co by stálo za vydání?

Snažíme se maximum publikovat hlavně na našem webu. Co se týče knižního vydání, to podstatné z Hejdánkovy filozofie už vyšlo v nakladatelství Oikúmené.

Uvažujeme ale ještě například o jeho kázáních. A pak jsou tu také texty o demokracii a politice. Hejdánek totiž nebyl obyčejný kabinetní filozof. Jeho myšlení se hodně odehrávalo na veřejnosti, nebo přinejmenším v rozhovoru.

Kdy jste se s dílem a osobností Ladislava Hejdánka seznámil?

Občas jsem ho potkával jako vysokoškolák. Ale víc jsem se jím začal zabývat, když jsem v Knihovně Václava Havla vydal knižně jeho články, ve kterých se filozoficky věnoval právě Václavu Havlovi – hluboce, s velkým porozuměním, ale také poměrně dost kriticky.

Tehdy mě napadlo, že by stálo za to uspořádat a zpřístupnit na internetu všechny Hejdánkovy texty. Hejdánek se tomu nebránil, myslím, že ho to i těšilo, ale zároveň upozorňoval, že si neuvědomuju, do čeho jdu.

Když jsme byli u něj s přáteli na návštěvě v Písku, často hovořil o své pracovně jako o „archlívu“, ve kterém leží „geologické vrstvy“. Jeho žena Heda se tomu souhlasně smála.

Vzhledem k tomu, že nás do pracovny nikdy nepustil, nebral jsem jeho slova zas až tak vážně. Později jsem mu dal spíše za pravdu. I když na to, kolik desítek tisíc stránek po sobě zanechal, v nich měl ještě relativní pořádek.

Hejdánek byl důležitou postavou Charty 77. Mohl byste přiblížit, jaká byla jeho role konkrétně?

Ještě před vznikem charty se významně podílel na jejím směřování. Někdy na podzim 1976 ho doma navštívili Václav Havel a Jiří Němec. Hejdánek jim – v koupelně při puštěném kohoutku, aby nebyli slyšet při odposlechu – doporučil opřít připravované prohlášení o deklaraci lidských práv.

Stal se pak jedním z prvních signatářů charty a v září 1977 se stal také jejím mluvčím. Ve funkci působil vlastně nejdéle ze všech, téměř dva roky. Podepsal a leckdy také napsal více než devadesát dokumentů charty. Celkem jich přitom charta vydala do roku 1989 asi 600.

Pro jistotu doplňuju, že Hejdánek musel chodit normálně do práce, třeba jako topič do kotelny. Mluvčího tedy dělal ve volném čase.

V osmdesátých letech pak přestal do chartistického dění aktivně zasahovat. Věnoval se hlavně bytovým seminářům. Nepřestal být ale důležitým „duchem“ charty.

Opakovaně upozorňoval – stejně jako Havel nebo na začátku Patočka –, že nejde o politické opoziční hnutí, ale že rozměr charty je v první řadě univerzální a mravní. I proto pak v roce 1991 naléhavě doporučoval, aby Charta 77 ukončila svoji činnost, neboť se „morálně rozložila“.

S chartou také úzce souvisí Hejdánkovy Dopisy přáteli adresované imaginárnímu příjemci. Jaká témata v textech kolujících v samizdatu otevíral?

Zprvu komentoval v širších souvislostech konkrétní dění kolem charty. Silný je například jeho portrét Jana Patočky, který sepsal krátce po Patočkově smrti v březnu 1977.

Později pak přešel spíše k obecnějším tématům, na která se ho ptali zejména mladí lidé. Namátkou: vysvětloval svůj postoj k socialismu, emigraci, k dění v roce 1968, k poválečnému odsunu Němců a podobně.

Celkem napsal mezi lety 1977 a 1980 přes šedesát dopisů.

Ještě před chartou – na přelomu let 1971 a 1972 – strávil necelých šest měsíců ve vazbě. Kvůli čemu?

Zatkli ho v rámci tzv. letákové akce. Na podzim 1971 měly proběhnout první volby po okupaci. Normalizačnímu režimu tedy dost záleželo na tom, aby se jeho legitimita potvrdila bez nějakých zádrhelů.

V Brně ale vytiskli letáky, které občany upozorňovaly, že k volbám podle zákona chodit nemusí. Ty se dostaly do Prahy k Hejdánkově ženě. Hejdánek je ráno před odchodem do práce pouze zahlédl, jinak s nimi neměl nic společného.

Policie ale o všem věděla a Hejdánka zavřela ještě týž den odpoledne. K překvapení vyšetřovatelů vzal odpovědnost na sebe. A člověku, který přinesl letáky k němu domů, byl doslova vděčný. Dostal se do vězení bez vlastního zavinění, a to hodnotil jako „ohromnou morální pozici“.

V souvislosti s Ladislavem Hejdánkem bychom měli zmínit i fenomén veřejných bytových seminářů, na něž přijížděli i významní zahraniční hosté.

Veřejné bytové semináře s návštěvami zahraničních hostů nebyly Hejdánkuv nápad. Jako první s tím začal filozof Julius Tomin v roce 1978. Jenže vůči Tominovi i jeho ženě Zdeně Tominové postupovala policie hodně tvrdě, takže se oba nakonec rozhodli emigrovat s rodinou do Velké Británie.

Ve vzduchu visela otázka, jestli a kdo převezme vedení seminářů po Tominovi. V dubnu 1980 se toho chopil Hejdánek, a to záhy poté, co předal funkci mluvčího Charty 77.

Semináře se konaly u Hejdánků doma pravidelně každý týden až do roku 1989. Hejdánek si vedl knihu hostů, kde najdeme podpisy lidí jako Paul Ricoeur, Jacques Derrida, André Glucksmann nebo Tony Judt.

Policie tahle setkávání intelektuálů tolerovala?

V případě zahraničních hostů nechávala semináře spíše na pokoji. Ale jindy klidně do seminářů vtrhla a účastníky pozatýkala.

Například pro Derridu musela být pražská návštěva na konci roku 1981 obzvlášť silná zkušenost. Jeho přednášce prý málokdo ze studentů rozuměl. Ne kvůli francouzštině, ale kvůli obsahu. Po přednášce mu jeden student dokonce vytkl, proč za nimi do Prahy s takovou filozofií vůbec jezdí.

No a pak ho na letišti zatkla tajná policie a obvinila z pašování drog. Hejdánek o tom zatčení dal vědět Francouzům dost brzo, takže byl Derrida na naléhání francouzské vlády zase propuštěn.

Posadili ho do rychlíku, do kterého za hranicemi nastoupili zahraniční novináři. Derrida dával jedno interview za druhým a do Paříže přijel s velkou slávou. Zato československé úřady z toho měly mezinárodní ostudu.

Hejdánek u nás začal více publikovat v polovině šedesátých let. V roce 1968 byl přijat jako filozof do Akademie věd, ale zhruba za tři roky musel akademii zase opustit. Za normalizace mu texty mohly vycházet buď v samizdatu, nebo v zahraničí. Čím se zabýval po roce 1989?

Ve svých dvaasedmdesáti dost ožil. Sám říkal, že se nechal jako důchodce „aktivovat“. Učil na několika vysokých školách, kromě filozofické fakulty krátce třeba i na Vysoké škole ekonomické.

Přednášky ale dával i různě po republice. Jezdil i na delší pobyty do zahraničí. Psal také dost publicisticky laděných článků nebo vystupoval v rozhlase v rámci tzv. filozofického slovníku.

Proč se později z veřejného prostoru spíš vytratil?

Jednak mu už ubývalo sil, jednak mluvil o věcech, které se jaksí nehodily do krámu.

O kterých?

Hejdánek například kritizoval demokracii, a to ještě když panovala euforie z jejího obnovení. Palčivě totiž vnímal napětí mezi demokracií a pravdou. Vadilo mu, že se v demokracii – samozřejmě nejenom v té naší – nechává o pravdě hlasovat a že o ní rozhoduje většina. O pravdě se přitom podle Hejdánka nehlasuje, pravda se neřídí podle většiny, pravdu může mít klidně i jeden proti všem.

Jenže to je v demokracii problém. Jak totiž zařídit, aby pravda měla větší autoritu, než má mínění většiny? Nebo než má pouhé mínění, dojem či emoce?

Dodnes si s tím nevíme rady. Ale také si tím ani moc nelámeme hlavu. Autoritu pravdy necháváme dlouhá léta upadat a zároveň se znovu a znovu divíme, proč roste vliv fake news a proč se k moci dostávají skrz naskrz prolhaní lidé typu Donalda Trumpa.

Proč nevstoupil po listopadu 1989 do politiky?

Chtěl dělat pořádně to, co nemohl pořádně dělat celý život, tedy filozofii. A také věděl, že se na politiku nehodí. Stranické schůze, kuloární dohody nebo předvolební kampaně pro něj prostě nebyly. A případným spolustraníkům by asi začal brzo lézt na nervy kvůli své tvrdé povaze.

Václav Havel ho například v roce 1990 požádal, aby se stal místopředsedou tehdejší „vlády národního porozumění“. Hejdánek na to Havlovi sice kývl, ale údajně jen proto, že mu bylo hloupé odmítnout z lidských důvodů: Havla v tu chvíli prý silně bolela záda.

S premiérem Mariánem Čalfou, který o vládě skutečně rozhodoval, se ale pak Hejdánek poměrně rychle dohodl na tom, že se žádným ministrem nestane.

A nebyla to chyba?

Nemyslím si. Odmítal sice politické funkce, ale neodmítal politiku jako takovou. Chápal ji ovšem v širším slova smyslu. Samotné politiky přirovnával k dopravní policii. Mají dbát na dodržování pravidel provozu, ale nemají lidem říkat, kdo má kam jezdit.

Z toho ovšem podle Hejdánka neplyne, že si každý může jezdit, kam chce. O směřování společnosti se má pochopitelně přemýšlet a rozhodovat, ale nemá se to dělat mezi politiky, nýbrž v politice tzv. nepolitické. Tedy mezi lidmi, kteří sice nemají moc, ale mají odbornost. A také dokážou respektovat sílu argumentů a pravdivého hlasu.

Už v roce 1978 volal Hejdánek po tom, že potřebujeme takové vedoucí osobnosti nepolitické politiky. Voláme po nich dnes? Máme je?